

III.

Sindssyges Vilkaar i ældre Tid.

Ved H. F. Rørdam.

Den 22. December 1739 skrev Kong Christian VI til en af sine Ministre: »Es ist sehr schlimm, dass hier kein rechtes Dollhausz ist, da es doch an jetzt so viele dolle Leute giebt«¹⁾. — Kongen følte altsaa Trangen; men nogen Forpligtelse til at afhjælpe den, ser man ikke, at han har fornummet. Han anvendte Millioner paa Opførelse af Slotte, der efter et Par Menneskealdere laa i Grus; men at skaffe et »Dolhus« til Forvaring af nogle af de talrige Sindssvage, som allerede den Gang fandtes, det var uoverkommeligt.

Andensteds i den protestantiske Verden var man dog forlængst kommet ind i Sporet. I Amsterdam byggedes saaledes allerede 1562 et »Dolhuys« med 11 Celler, og Bygningen udvidedes 1592 med 16 ny Celler²⁾. Begrebet »Dolhus« var da heller ikke ukjendt her til Lands. Jeg skal her blot minde om Chr. Falsters Satire »Verden som et Dolhuus«, hvori det hedder:

See! gaar man til et Dolhuus, da
 Er der jo en og anden,
 Som Griller haver jaget fra
 Fornuften og Forstanden:
 Af hvilke en gaar derud.paa,
 At Næsen er en Sabel,
 Hvorfor han beder Folk at gaa
 Af Vejen for sin Snabel;

¹⁾ Chr. VI's Breve til J. L. Holstein hos Rørdam, Hist. Saml. og Studier II, 471.

²⁾ J. I. Pontanus, *Rerum & urbis Amstelodamensium Historia*, 1611, S. 90 f. Det var sikkert dette Dolhus, »Huset, hvor de vilde Mennesker ligger«, som Arild Hvitfeldt besøgte, da han 1597 var i Amsterdam (Rørdam, A. Hvitfeldt, Tillæg, S. 147).

En mener, at han er af Blaar,
 Og snart en Ild han tænde,
 Hvorover han og løber, naar
 Han ser et Lys at brænde.
 En gaar og leer udi sit Sind,
 Som den, der sig kan gjøre
 Usynlig og kan komme ind
 Igjennem lukte Døre.

En synes, at han haver Horn,
 Hvorover han vil stange:
 En, at han er et Hvedekorn,
 Hvorfor han bliver bange,
 Saasnart som han fornemmer til
 En Fugl ham nær at være,
 I Mening, at den hannem vil
 Opsluge og fortære¹⁾.

Af egen Iagttagelse her hjemme fra kan Falster vel næppe have øst denne træffende Skildring af sindssyges Hallucinationer, om der end enkeltvis rundt om i Landet fandtes sindssvage Mennesker nok, hvis Færd og Udtalelser kunde give Bidrag til Skildringen.

Vistnok havde der fra en tidligere Tid af været »Daarekister« i enkelte af Landets større Byer. Men allerede Navnet antyder, at derved kun kan forstaas afspærrede Rum for ganske enkelte afsindige, navnlig saadanne, der ikke havde Slægt og Venner, som kunde eller vilde antage sig dem og sørge for deres Indespærring.

Det første Spor af en »Daarekiste«, vi kende, mener Allen at have fundet i et Skjøde fra 1495, hvori der omtales »en øde Jord liggende i Ysted By i Skaane norden for Daarekysten«. Han bemærkede med Føje, at naar en saadan »Kiste« da fandtes i en mindre betydelig By, er det

¹⁾ Noget saadant fortæltes om en af mine Formænd som Præst i Kornerup, der var bleven sindssvag og ikke turde gaa ud i sin Gaard, af Frygt for at hans Høns skulde fortære ham.

ikke usandsynligt, at der ogsaa andensteds fandtes saadanne, selv om Sporene af dem nu ere udslettede¹⁾.

Fra Frederik I's Tid haves Optegnelser, der vise, at der da af Tømmer byggedes en Daarekiste i Kjøbenhavn²⁾. Ogsaa i Odense omtales en Daarekiste i det 16de Aarhundrede³⁾. Dette er vistnok de ældste Spor vi finde af den Slags Indretninger. Da en af Universitetets Professorer i 1550 blev sindsförvirret, sørgedes der for, at han blev hensat i Forvaring i Sorø Kloster, hvor Universitetet underholdt ham og en Kvinde, der tog Vare paa ham⁴⁾. Daarekisten i Odense blev siden henlagt til Graabrødre Hospital, og den i Kjøbenhavn til Pesthuset⁵⁾. Ved Aaret 1620 omtales nemlig, at der skulde indrettes et Pesthus i Kjøbenhavn med en særlig Afdeling (»et Fængsel«) til Indespærring af afsindige Mennesker. Denne Forbindelse bevaredes siden længe⁶⁾. 1709 forestillede imidlertid Sjællands Stiftsøvrighed for Kongen, at det var umuligt, »at de Daarekister, som her haves ved Hospitalet udenfor Byen, som kaldes Pesthuset, kunne tage imod alle de fattige Folk, som her og der over alt Riget Danmark blive hjemsøgte med det haarde Kors af Vanvittighed og Sinds Forstyrrelse«. Derfor befalede Kongen, at der ved alle Hovedhospitalet i Landet skulde indrettes Værelser for vanvittige⁷⁾.

Det var imidlertid af den Slags Befalinger, der betydede meget lidt, naar der ikke anvistes Midler til Afholdelse af Udgifterne. 1716 gjentoges Befalingen til Stiftsøvrigheden, men vistnok med samme Resultat⁸⁾. Først i Christian VI's Tid blev der gjort en Smule⁹⁾, men ganske

¹⁾ Allen, De tre nord. Rigers Hist. 1497 ff. IV, 1, 280. 315—6.

²⁾ Kjøbenhavns Diplomatarium I, 340—41.

³⁾ Engelstoft, Odense Bys Hist. 2. Udg. S. 423 Not. 2.

⁴⁾ Rørdam, Kbh. Univ. Hist. 1537—1621. I, 603.

⁵⁾ Engelstoft, a. St. Nielsen, Kbhvns Historie og Beskr. III, 343.

⁶⁾ Kjøbenhavns Diplomatarium V, 792.

⁷⁾ Nielsen, Kbhvns Hist. og Beskr. V, 159. VI, 397.

⁸⁾ Kjøbenhavns Diplomatarium VIII, 401—2; jfr. 405—6.

⁹⁾ T. Ex. i Aarhus se Hüberty, Aktstykker om Aarhus, III, 254 f. 288.

utilstrækkeligt, som det vil fremgaa af følgende Aktstykker, hentede fra Sjælands Bispearkiv.

1.

Stormægtigste, Allernaadigste Arvekonge og Herre!

Jeg fattige og jammerfulde Kone med 3de uopfødte Børn er høyligen foraarsaget allerund. at andrage for D. K. Maj. vor store Elendighed, Nød og Fattigdom, vi ere geraadne udi, idet min Mand, Gallis Nordborg, forhv. Herredsfoged over Tyrsting og Vrads Herreder udi Nørrejylland, nu paa 7de Aar har været ved Guds paalagte Kors sin Forstand fratagen, saa jeg for samme min elendige Mands Tilstand ikke kan tage mig noget for enten inden eller uden Huset til at fortjene det kjære Brød til mig og fattige Børn, og mig umuligt længere at kunde udholde, uden D. K. Maj. af høykgl. Naade og Clemence allernaad. vil komme mig bedrøvede til Hjælp. Bønfalder derfor i allerdybeste Underdanighed, D. K. Maj. af hans faderlige kgl. Naade vil lade anordne og allernaad. forunde min fattige Mand et Værelse i Helsingørs eller Slagelse Hospital, hvor slige Lemmer af Naade Plads forundes, hvor mangan Gang sker, de til forrige Sundhed igjen kan ved Guds Naade restitueres. Thi hans Fædre og Forfædre for ham ere barnfødte og været boende Borgere og Indvaanere i Helsingør i mange Aar.

Allernaadigste Konge, skulde det nu længere vare, er jeg befrygtende for al forsmædelig Armod; thi jeg vil af yderste Kræfter stræbe at underholde ham med behørig Uldent og Linned. Jeg raaber om Hjælp herudi. Gud skal igjen velsigne D. K. Maj. og det kgl. Arvehus, hvorom jeg med umyndige, fattige Børn Dag og Nat skal sukke og bede (osv.).

Kbhvn. d. 22 Sept. 1732. Margrethe Nordborg.

Over dette Andragende forlangte Kancelliet u. 11. Okt. s. A. Sjælands Stiftsøvrigheds Erklæring, der følger:

Stormægtigste, Allern. Arvekonge og Herre!

Vi tilstaa gjerne, at Supplicanten er al Medynk værd, siden hun stedse haver ført og endnu fører et meget christeligt Levned, men hendes Mand i nogle Aar [at] have været fra Forstanden. Ikke desmindre vide vi ikke, hvorledes at se hende hjulpet i hendes Ansøgning; thi i Hospitallerne kan ingen afsindige indtages, dels efterdi det strider imod Fundatserne, dels som det i sig selv er ugjærligt; thi at et Menneske, sin Fornuft berøvet, skulde være og ligge i ét Værelse med andre Guds Lemmer, lader sig ikke gjøre, og om et særdeles Sted for slig en afsindig kunde udfindes, saa maatte dog til Opvartning en eller anden antages, hvorved Hospitalerne vilde bringes i utaalelig Omkostning. Vel blive nu om 8 eller i det højeste 14 Dage tvende Daarekister færdige ved Helsingørs Hospital; men samme ere begge allerede, endog før de ere istand, forsagte (o: lovede bort). Vi tvivle og paa, at Supplicanten med sin gode Villie tillod, at hendes Mand i slig en Daarekiste blev indlagt.

Kbhvn. d. 20 Okt. 1732.

J. L. Holstein. C. W. Worm.

2.

Hr. Geheimeraad Friderich von Gram.

Der er ved Helsingør Hospital indrettet tvende Daarekister for afsindige Mennesker, og vilde det være mig en særdeles Fornøjelse, om jeg efter D. Exc.s gunstige Skrivelse af 21. hujus kunde føje Anstalt til, at Mathias Andersens Søn paa den ene af dem blev indtaget. Men Hr. Stiftsbefalingsmand v. Holstein har betinget og faaet Tilsagn om begge disse Pladser for tvende af D. Kgl. Maj.s Gods i Kjøbenhavns Amt, som ligeledes ere deres Fornuft ganske

berøvede og skulle did indkommende Uge henføres. Imidlertid skal jeg søge Lejlighed at tale med Hr. Stiftsbefalingsmanden, om det er muligt, at man kan faa den ene af dem paa anden Maade forsynet, saa at der kunde være Plads til Mathias Andersens Søn, hvorom jeg da skal give mig den Ære, D. Exc. saa snart muligt at tilskrive. Det er ellers beklageligt, at denne ulyksalige Syge tager i Stiftet saa stor Overhaand, at jeg næppe veed, hvor det omsider hen vil, saa fremt Gud ej i sin Naade raader Bod derpaa.

Kjøbenhavn d. 22 Okt. 1732.

C. W. Worm.

3.

Peder Sørensen, Arbejdskudsk ved Frederiksborg Slot, ansøgte 12. Okt. 1732 Kongen, »om der ikke maatte findes Naade for mig og min syge Søn, Frederich Christian, at han kunde komme enten i Frederiksborg eller Helsingørs Hospital. Han har haft sin Sygdom i 14 Aar, og ingen Midler eller Raad kunne hjælpe, saasom Svagheden mere og mere tiltager, og da han hverken kan sky Ild eller Vand, naar Sygdommen paakommer ham, er jeg bange for, at han ilde skal komme afdage, og jeg fattige Mand dø af Sorg«.

Da Kancelliet herpaa forlangte Stiftsøvrighedens Erklæring, svarede Stiftamtmand J. L. Holstein og Biskop Worm:

»Supplicantens Søn maa uden al Tvivl være rasende¹⁾, efterdi (osv. s. ovf.). Ifald saa er, da kan han ikke vel i noget Hospital indtages, siden det ej alene strider imod Foundationerne, men endog vilde foraarsage stor Ulejlighed for de andre fattige Lemmer. Vel ere ved Helsingørs Hospital tvende Daarekister indrettede, i hvilke for adskillige afsindige er søgt Forflegning; men om Suppli-

¹⁾ De angivne Symptomer tyde dog snarere paa, at han har været Epileptiker.

canten, naar Plads maatte være, vilde have sin Søn i en af dem, vide vi ikke«.

Naar vi hertil føje de Ord af Kongen selv — foranledigede ved Klager fra Abbedissen paa Vallo over en afsindig Karl, som hver Dag ved sine Skrig fyldte hendes Øren — hvormed dette lille Bidrag begyndte, saa vil man se, hvor ulykkelig de Familier vare stillede, blandt hvis Medlemmer der fandtes nogen vanvittig. — Sluttelig maa det være os tilladt at aftrykke nogle Linier af en meget instruktiv Artikel om »Indlæggelse paa Sindssygeanstalter«, der i Slutningen af 1897 læstes i »Dagbladet« (Nr. 355. 358):

»I Christian den Femtes Lov er det foreskrevet, at naar Nogen findes »rasende eller galind«, da maa hvem, der vil, »binde ham og føre ham til Thing« og tilbyde hans Frænder ham, og de ere pligtige at forvare ham (»af deres Slægt at holdes i Jern og forvares«, som det hedder i Indledningen til Reskript af 14 September 1742), saafremt de have Middel dertil; hvis ikke, da bør Øvrigheden sætte ham i Forvaring. I Tilslutning hertil blev det ved en Række Reskripter i Løbet af det 18. Aarhundrede paabudt, at der ved Stiftshospitalerne og paa andre bekvemme Steder skulde indrettes Daarekister til Modtagelse af slige Afsindige. Apparatet var i Regelen yderst simpelt: Indretning af et Par Værelser, saaledes at de Indespærrede ikke kunde bryde ud, og Ansættelse af en haandfast Opsynsmand til at passe paa dem og holde dem med Kost og »højstfornøden Renlighed«. Formaalet var alene de farlige Afsindiges Uskadeliggjørelse paa en efter Nutidens Begreber sørgelig inhuman Maade. Om noget kurativt Hensyn til dem selv var der ikke Tale«.
